

Slutuppgift i Litterära perspektiv på sjukdom & död

Joakim Frögren

2024-05-08

Introduktion

Ett tema som saknats i kursens seminarier är litterära skildringar av epidemier. Jag har därför valt att analysera Nemesis, Philip Roths sista roman som utspelar sig under polioepidemin i USA på 1940-talet. Det är en roman som belyser en rad frågor om rädsans mekanismer och vilka som bär ansvar för en epidemis spridning och konsekvenser. Här finns tydliga paralleller till den pandemi som världen nyligen genomlevt.

Det jag kommer att fokusera på i min analys är hur två av romanens centralgestalter förhåller sig till den poliosjukdom som drabbar dem båda och vad deras förhållningssätt kan sägas representera eller annorlunda uttryckt vad Roth i gestaltandet av dessa två människoöden avser förmedla.

Analysdel

Skuld, skam och självömkan är tre känslor som är påtagliga och som diskuteras i romanen. Den sista och tredje delen tar närmanst formen av en filosofisk dialog mellan Bucky och Arnie utifrån dessa känslor. Vad är egentligen själva innebörden av denna epidemi och vem bär skulden för de som drabbas. Vilket eget ansvar har man som individ när man inte bara själv drabbas utan därtill i rollen som smittbärare sannolikt varit en direkt eller indirekt orsak till att andra drabbats.

Här framkommer att Bucky och Arnie har olika synsätt.

Buckys synsätt

Bucky Cantor blir ett offer för sin "Sense de devoir" han tar det så långt att han ser sig som ansvarig för sjukdomen, och att han vägrar gifta sig med Marcia är det för att han känner sig tvungen att ge henne sin rättmätiga frihet... och att hon inte ska tillbringa sitt liv med en paralyserad person även om hon insisterar på att stanna med honom... hon säger till honom att det inte är hans kropp som är sjuk utan hans "ésprit" och han skapar sig sin egen olycka och Marcias olycka eftersom han vill radera fullständigt det fel som var hans som består i att ta in viruset på det paradisiska lägret och ser sig därför som skyldig.

Hans riktiga namn är Eugene.. genom namnet han gavs så har en form av "malediction" producerats eftersom.. fostrad i en känsla av devoir och styrka... det han förmedlar är att med dedikation och styrka kan man åstadkomma allt. När han är 8-9 år jobbar han i morfarns affär dödar han en råtta och för att hedra honom kallar morfadern honom Bucky efter en av Marvels superhjältar... och detta med att vara och sträva efter att vara en form av superhjärte, alltid seriös, alltid "droite", och se sitt ansvar överallt... och det är också denna kostym som kommer att få honom att förlora et de "plonger dans le tourbillon de la culpabilité" eftersom denna filosofi "elle ne marche pas". Det är en av lärdomarna från boken... i varje fall en av de stora lärdomarna utifrån hjältens öde... att tro att genom seriositet och hårt arbete kan man uppnå precis allt det är falskt, hjälten eller narratören säger det nästan ordagrant i den andra delen av boken:

"Pour quelqu'un qui avait jusque à l'heure trouvé dans le sérieux et l'application au travail la solution a tous ses problèmes bien difficile de s'expliquer pourquoi ce qui arrive arrive comme ça et pas autrement"

Det är epidemin i sig som är ett fenomen som är inkomprehensibelt absolut ... något ont emot alla... med andra ord så räcker inte "le sérieux et l'application au travail" alla aspekter av ett liv....och slutligen denna "très zen" utbildning/uppföstran som morfadern har lärt sitt barnbarn faller illa ut leder åtminstone till maleur för den som har mottagit filosofin.

Och allt börjar med att han har blivit "reformé". På grund av sin bristande syn, redan från början "il est travaillé par la honte". Han är inte där han borde vara. När han åker till Marcias läger "il a le sentiment de deserteur de foi". Inte bara är han inte vid slagfältet men han har även flytt sportplanen och sin ledarroll där. Under hela romansens gång är han "travaille par la culpabilité" och det knyter an till titeln, Nemesis.

I den grekiska mytologin syftar på den gudomliga hämnden, la puissance chargé d'abattre tout mérites alors on pense souvent à la démesure de l'avidité, et la c'est plutôt la démesure de responsabilité. On pense aussi aujourd'hui à la démesure de l'exploitation de la terre et. la c'est la démesure de l'explication qui est punie par cette némesis och här läser F ett extrakt i slutet av boken:

That the polio epidemic among the children of the Weequahic section and the children of Camp Indian Hill was a tragedy, he could not accept. He has to find a necessity for what happens. There is an epidemic and he needs a reason for it. He has to convert tragedy into guilt. He has to find a necessity for what happens. There is an epidemic and he needs reason for it. He has to ask why. Why? Why? That it is pointless, contingent, preposterous, and tragic will not satisfy him. That it is a proliferating virus will not satisfy him. Instead he looks desperately for

a deeper cause, this martyr, this maniac of the why, and finds the why either in God or in himself or, mystically, mysteriously, in their dreadful joining together as the sole destroyer. [s. 265]

En "maniac of the why" benämns han och det är extraordinärt att Roth använder den formuleringen enligt F, eftersom det för en att känna att BC har blivit sjuk av sin skuld

Arnies synsätt

Arnie har nämligen själv också haft polio och fått allvarliga med av sjukdomen, men samtidigt har han - till skillnad från Bucky Cantor - tagit sig igenom det, och genom Arnie öppnar sig den alternativa historien såsom den hade kunnat te sig för honom också... eftersom Arni har lanserat en industri med hjälp av en mekaniker som liksom honom haft polio under barndomen och de har specialiserat sig på tillgänglighetsåtgärder och hjälpmedel för att göra byggnaderna mer fysiskt tillgängliga. Medan Bucky Cantor fått ett jobb där han tråkar ut sig till döds. Men ännu värre har Arnie träffat en kvinna och har fått barn och han är mycket lycklig med henne... därigenom för han Bucky att förstå att livet är möjligt men att kanske denne "sense de responsabilité" denna "esprit de sacrifice" har Bucky "pousser trop loin" eftersom det är sant att Bucky inte slutat säga till Marcia att han vill ge henne sin (rättmätiga) frihet, det är utan mig, bortom mig som du kommer att bli lycklig, jag vill inte ha "pitié dangereuse" och inte vara en börda för dig, så han "pousse" därför "le devoir" ända tills "un certain héroïsme" och det är denna heroism som skapar "le maleur de tous". Och det är här som två väldigt olika filosofier öppnar sig. Det är så här Arnie säger det: "Parfois on a de la chance et parfois on n'a pas. Toutes biographies tiennent du hasard et de le début de la vie tout relève de l'hasard de la tyrannie de la contenance". Et précisément pour Bucky Cantor la contenance n'existait pas. Alt går att förklara, allt har en orsak och alla bör därför ställs till svars.

Det finns en passage där man kan höra ekon från holocaust på ett mycket subtilt sätt och det är passagen där Bucky Cantor grälar med sin flickvän, när de återses och när allt borde vara bra och han ställer frågan, insisterar på frågan hur man kan tillbe en gud som har skapat polio. Och man känner starkt denna indignation i inför det ondas existens som har fått ett folk att tvivla på guds existens och att bryta med all form av religion och det som är intressant i Nemesis enligt M är BC:s svar på hur Gud och det onda kan existera parallellt och det är att i motsats till vad den klassiska filosofin normalt ger oss till svar, som består i att antingen existerar gud inte eller att justifiera det ondas existens genom t.ex. människans handlingsfrihet eller att försöka förminska det onda och placera det i ett större sammanhang.

Till skillnad från det tar BC en radikal väg och det är längs denna förbluffande väg som man finner honom i slutet av romanen. För honom är det ondas existens som sådan som gör honom säker på guds existens. Och hans gud är, så som narratören säger i hans ställe: "a sick fuck and an evil genius" (s. 265)

Den är stark detta sista parti i boken som liknar en filosofisk dialog, och narratören som själv ser sig som en ateist diskuterar med BC för att försöka få honom att ge upp denna "opinion folle et déraisonnable"

Just det fyller F i, denna "opinion folle et déraisonnable" som tillåter honom att placera ansvaret på antingen gud den förskräcklige eller på BC den förskräcklige. Det finns bara två ansvariga som "cohabite dans la tête de BC" och det är Gud och han själv och det är denna absurd idé som Arnie försöker få ur huvudet på BC, för att han ska kunna reconcilera med sig själv och med livet men det är för i alla fall för sent, absolut för sent eftersom BC har blivit den han är och inget kommer att förändra honom. Han har bara behållit en person nära sig och det är mormorn fram tills hennes död och därefter har han förblivit själv och han vill inte ens titta på matcherna på teve eftersom det gör honom för illa. Han tar några promenader och hans enda distraktion är att äta middag en gång i veckan med Arnie Mesnikoff. Med andra ord är hans liv totalt omintetgjort och han slutar i en "solitude infini"

M menar att hon tycker det är intressant med avslutningen och hon finner i den en koppling till titeln som hon finner mystisk. Nemesis väcker tankar om hämnd, men det väcker också tankar om "la distribution" eftersom det grekiska verbet "nemen" betyder sprida, dela och framför allt "rendre a chacun son dieu" och M fick intrycket av att läsa slutet på romanen att var och en av dessa personligheter som har sin syn på världen och sin syn på livet, slumpen, gud och smittan... tar emot var och en får eller tilldelas... BC tar emot "le maleur en partage" och Arnie får en...

Och på något sätt i romanens slut sker en form av sanktion där var och en tilldelas det liv som det på något sätt försatt sig själva i... och därigenom att visa hur de har misstagit sig och de som misstagit sig mindre.

F är inte lika säker utan ser inte BC som lika förtjänad av sitt öde.

Kanske är vi också alla vi idag "des maniacs de pourquoi". och här säger F att även om vår epidemi är annorlunda. På den tiden visste man inte hur den spreds och det saknades vaccin så alla var lite lost. Vi har i dag en epidemi men vi vägrar detta att den inte skulle ha en orsak, allt måste ha en orsak och man letar febrilt efter ansvariga man ser de bland annat genom vad man kan kalla la "tentation judiciaire" som är mycket stark idag. Vi kräver en orsak och vi kräver ett ansvar. Till exempel när det gäller exploateringen av naturen , det kan vara

att människor inte handlat som de borde vid den tid de skulle ha gjort det.

Ja det är sant menar M, att detta koncepts "des maniacs de pourquoi" gör att man kan dra paralleller mellan romanen och den tid vi lever i. Vi lever i en epidemi som är mer kollektiv och det är som kollektiv vi söker ansvariga, kräver politiskt ansvar av institutionerna och organismerna..

Au contraire... Bucky Cantor, och det är häri han öppnar en väg som är totalt annorlunda, och det är kanske därför en läsare av idag inte helt kan se likheter eftersom BC är en sökare av svar "interieur.. han söker förstå, men ingenstans i romanen söker han svaren hos en läkare eller en borgmästare eller går till direktör för hälsoministeriet för att förstå mer och det är detta som är roande och man känner en "très legère" satire "une ironie délicieuse" de Philip Roth som driver lite med alla dessa olika instanser och deras svaga vetenskap och handlingskraft i denna tid och detta interiöra varför öppnar en annan dimension en väg som är annorlunda man kan återvända till denna "myopi" som också är av moralisk karaktär.. Philip Roth skriver det också mot slutet nämligen att BC är en person som inte förmått ställa sig på "la bonne distance de choses" det är giltigt för hans position i världen, i samhället.

Parallellen med vårt samhälle som man kan dra är oförmågan att acceptera smittan, irrationaliteten, absurditeten, den tragiska egenskapen i en situation. Vi överför också tragedier till frågor om skuld.

Han ser sig själv som coupable men han placerar också Gud på de anklagades bänk. Och det sker efter att en av hans favoritelev Alan Michaels, 12 år går bort i polio efter några dagars sjukdom. BC presenterar då sina kondoleanser hos föräldrarna och assisterar vid begravningen:

They all joined the rabbi in reciting the mourner's prayer, praising God's almightiness, praising extravagantly, unstintingly, the very God who allowed everything, including children, to be destroyed by death [s. 74]

Hela frågan om gud som är ett leitmotif i verket är extremt intrigerande, eftersom denna epidemin får honom på en väg där den eviga frågan ställs och som får honom att revoltera emot gud. BC gör process med Gud i frågan om det onda och vem som bär ansvar för det. Verket är en form av teudicé i vilket den eviga frågan ställs, frågan i klassisk filosofi om hur det är möjligt att gud existerar om det onda existerar. eller omvänt: Varför är det onda möjligt om gud finns (annorlunda formulerat). Och denna epidemi, som är det absolut onda - dessutom slår den blint och är således "mal chance absolut" - kommer då att mynna ut i en revolt "qui ne tarit pas" - en form av utbrott av ilska av den grekiska hjälten och som aldrig ger sig och som gör

att BC går i motsatt riktning från Bibelns Job. Job som konstant lyder Gud som följer Gud i "le maleur", medan BC i Nemesis gör det motsatta och han är således en anti-Job. I romanen ska han sida efter sida ondgöra sig över Gud för varje ny olycka som sker.

F citerar följande passage (s. 75):

...he himself hadn't dared to turn against God for taking his grandfather when the old man reached a timely age to die. But for killing Alan with polio at twelve? For the very existence of polio? How could there be forgiveness-let alone hallelujhas-in the face of such lunatic cruelty?

Och han påminner oss om att judarnas bön för de döda är kaddishen, men det är inte i realiteten en bön för de döda utan en hyllning till gud. För hans godhet, sa gloire et sa puissance.

Philip Roth själv mötsatte sig att någon kaddish skulle utföras vid hans egen begravning. Han begravdes vid Barthes college, dans la part non-fumeur, trots att andra ville autrement såg hans vänner till att hans testamente inte svekt och ingen kaddish sades/utfördes.

BC:s upprördhet kan tyckas en smula barnslig men samtidigt är den enligt F väldigt modern. Fram tills nyligen sågs denna sortens epidemier som en form av guds bestraffning. Det moderna är också att inte ressignera inför det utan att göra något, och 1957 gjordes något och ett vaccin lanserades

M säger att BC:s ilska visserligen beskrivs som barnslig och omogen men den förmår också belysa det som i vår tid vad som är oacceptabelt och oförståeligt i döden och också i kaddish-bönen och att glorifiera gud, hylla honom vid en tidpunkt av sorgearbete och död.

Det kommer sannolikt från hans uppfostran när det gäller ansvarstagande, inget händer mer eller mindre utan att någon bär ansvar för det. Och Arnie då som har en väsensbild filosofi och som har lyckats att få ett ganska lyckat liv... det utgör i boken också i praktiken en "camoflé" för att Bucky Cantor har misstagit sig.